

Mats Nilsson

Södra Unnaryd 1:49

Hallands län, Södra Unnaryds socken, Hylte kommun, Södra Unnaryd 1:49 och 1:238

Hallands Kulturhistoriska museum, Kulturmiljö Halland

Uppdragsverksamheten, Halmstad 2017

Arkeologisk utredning 2017

Framsida: Översiktsbild mot utredningsområdet med sjön Unnen i förgrunden. Mot N.

Foto: Mats Nilsson (Fotonr. 2017-32-16).

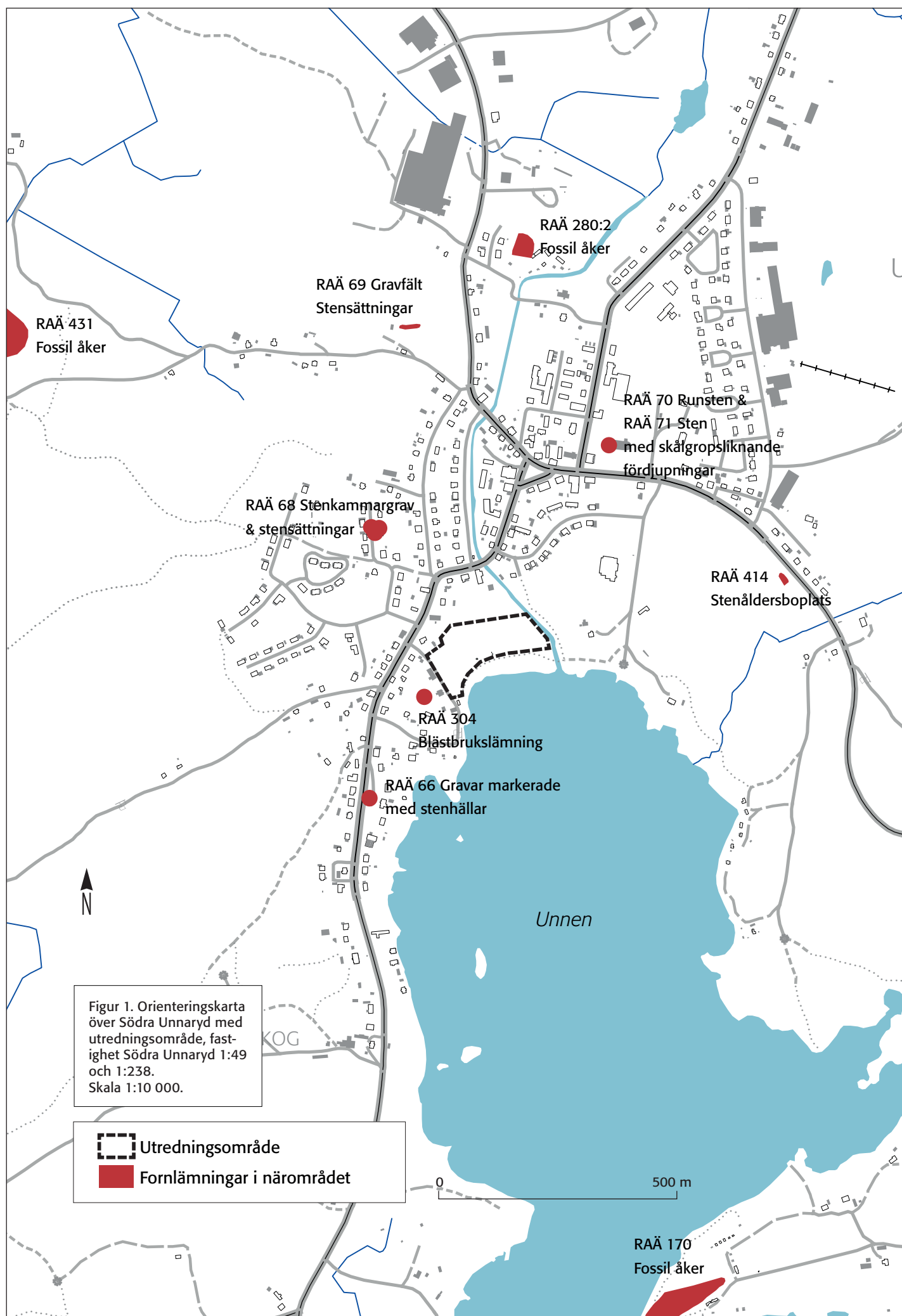
Layout: A. Andersson

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet

Ärende nr ms2006/02316

Innehåll

Sammanfattning	5
Bakgrund	6
Topografi och fornlämningsmiljö	6
Syfte och metod	6
Resultat	8
Anläggningar	8
Rännor	8
Stolphål	9
Grop	9
Härdar	9
Lager	9
Tolkningsförslag	10
Åtgärdsförslag	14
Schaktbeskrivning	14
Referenser	15
Tekniska och administrativa uppgifter	16

SAMMANFATTNING

Kulturmiljö Halland har i början av april 2017 utfört en arkeologisk utredning inom fastigheterna Södra Unnaryd 1:49 och 1:238 norr om sjön Unnen. Anledningen till detta var att fastighetsägare Margaretha Simonsson och Hylte kommun arbetar med detaljplan för fastigheten Unnaryd 1:49. Uppdragsgivare var fastighetsägare Margaretha Simonsson, Solweig Ohrgren och Anette Palmqvist. Utredningens syfte var att utreda fornlämningsbilden inom området och att så långt som möjligt beskriva denna. Utredningen genomfördes genom att sökschakt grävdes med en hjulgående grävmaskin. Sammanlagt öppnades 13 stycken schakt till 476 löpmeter motsvarande 767 kvadratmeter frilagd yta. I tre av sökschakten inom den centrala delen av utredningsområdet påträffades arkeologiska anläggningar i form av två stolphål, fyra härdar, tre rännor och en grop. Två av rännorna påträffades på cirka 146 meters höjd över havet, centralt i utredningsområdet. Dessa bildade en cirkulär form med tre meters diameter och tolkas som en rest av en hyddlämning. Denna har befunnit sig vid Unnens norra strand och har tillkommit efter att landhöjningen sänkte vattenytan i det forna sjösystemet, Storbolmen från 150 meter över havet till en nivå på cirka 146 meter över havet då platsen för hyddlämningen hade blivit en sjöstrand. Troligtvis skedde detta cirka 5350+-200 år f Kr. En härd och en grop hittades på en höjd som var ungefär en halvmeter lägre, vilket kan tolkas som att dessa lämningar kan vara yngre än de lämningar som låg på en högre nivå. Då fornlämningar i form av hyddlämningar i inlandet är ovanliga samt att boplatslägena har bestämts av det forna sjösystemets regression av vattennivån till följd av landhöjningen förordar Kulturmiljö Halland att en förundersökning görs på en mindre yta av cirka 2400 kvadratmeter inom fastigheten Södra Unnaryd 1:49 för att undersöka förekomst av ytterligare hyddlämningar samt för att möjliggöra provtagning för datering och makrofossilanalys.

BAKGRUND

Fastighetsägare Margaretha Simonsson och Hylte kommun arbetar med detaljplan för Unnaryd 1:49 som omfattar ett ca 20 600 m² stort område beläget på flack åkermark i ett terrassläge norr om och invid sjön Unnen. Områdets östra begränsning sammanfaller med Unnåns utlopp i Unnen. Inga idag kända fornlämningar finns inom detaljplaneområdet för Unnaryd 1:49 och 1:238. Detaljplaneområdet omfattar emellertid ett markavsnitt med topografiskt sett goda förutsättningar invid en sjö, för idag okända lämningar av gårdar från järnålder och medeltid. Därtill finns en sannolikhet för bosättningar från yngre stenålder i anslutning till vattendragets utlopp i Unnen. Områdets topografiska läge och kringliggande fornlämningslandskap har därför motiverat en arkeologisk utredning enligt 2 kap 11 § KML. Uppdragsgivare var fastighetsägare Margaretha Simonsson, Solweig Ohrgren och Anette Palmqvist.

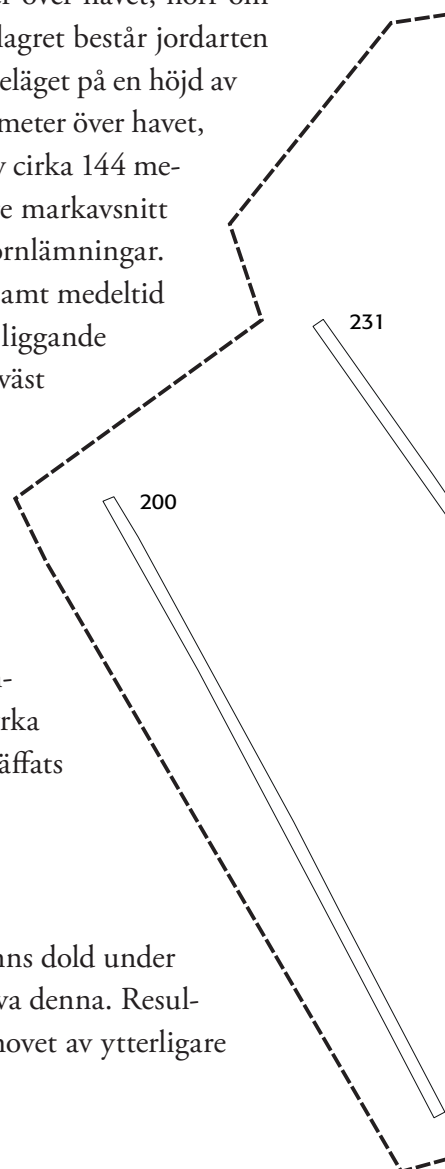
TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

Utredningsområdet är beläget i åkermark mellan 145 till 150 meter över havet, norr om sjön Unnen i samhället Södra Unnaryds södra del. Under matjordslagret består jordarten av isälvsediment i form av sand. Utredningsområdets västra del är beläget på en höjd av cirka 150 meter över havet medan den östra delen sänker sig till 145 meter över havet, mot Unnåns utlopp i Unnen vars vattenyta befinner sig på en höjd av cirka 144 meter över havet. Utredningsområdets centrala del består av ett planare markavsnitt 146 meter över havet med topografiskt sett goda förutsättningar för fornlämningar.

Forntida bebyggelse i Södra Unnaryd, från brons- och järnålder samt medeltid indikeras av ett stort antal fornlämningar bestående av såväl enskilt liggande gravar som gravfält. Agrara lämningar RAÄ 431, 1,2 kilometer nordväst om utredningsområdet och RAÄ 280:2, cirka 800 meter norr om detta samt RAÄ 170 i Vallsnäs, cirka 1,4 kilometer söderut finns i form av fossil åkermark. Blästbrukslämningar efter järnframställning, (RAÄ 304) finns 50 meter väster om utredningsområdet. I närområdet finns också gravområde RAÄ 66, 290 meter i sydväst och RAÄ 68, cirka 270 meter norrut samt gravfält RAÄ 69, 670 meter norr om platsen. Cirka 580 meter åt öst finns boplatslämningar från stenålder, (RAÄ 414). I norr intill Södra Unnaryds kyrka har även en runsten (RAÄ 70) samt en skålgropssten (RAÄ 71) påträffats cirka 400 meter från utredningsområdet.

SYFTE OCH METOD

Utredningens syfte var att klarlägga om idag okänd fornlämning finns dold under mark inom detaljplaneområdet samt att så långt som möjligt beskriva denna. Resultatet skall ligga till grund dels för Länsstyrelsens bedömning av behovet av ytterligare

beslut dels för fastighetsägaren och företagarens vidare planering.

Utredningen genomfördes genom att sökschakt grävdes med en hjulgående grävmaskin med en planeringsskopa på 1,65 meters bredd. Schaktgrävning och inmätning av schakten gjordes med GPS under två arbetsdagar. Sammanlagt öppnades 14 stycken schakt till 476 löpmeter motsvarande 767 kvadratmeter frilagd yta. Schakten placerades huvudsakligen i nordsydlig riktning för att om möjligt fånga upp spår av byggnadslämningar vilka mesta-dels sträcker sig i östvästlig riktning. Två sökschakt (534 och 562) drogs i östvästlig riktning i syfte att avgränsa påträffade anläggningar. Efter inmätning lades sökschakten igen.

RESULTAT

Matjordslagret i utredningsområdet bestod av stenfri brunjord till ett medeldjup av 0,3 meter. Det underliggande markmaterialet utgjordes av brun, grå och ljusgrå sand, ställvis med rostjordinslag samt med endast ett fåtal stenar i storlek 0,1 till 0,3 meter i diameter. I den sydöstra delen av utredningsområdet var markmaterialet fuktigare med grundvattenuppsträngning under matjorden. I utredningsområdets nordvästra och centrala del var åkermarken mer väl-dränerad. Svagt markerade höjdparter kunde ses i utredningsområdets centrala del, vilka vid schaktning visade sig bestå av ljusgrå sand under matjorden. Denna sand bedöms vara rester av flygsand. Inga arkeologiska anläggningar hittades inom fastighet 1:238. Inga fynd hittades vid utredningen.

Anläggningar

I tre av sökschakten inom den centrala delen av utredningsområdet påträffades arkeologiska anläggningar i form av två stolphål, fyra härdar, tre rännor och en grop. Flera av anläggningarna var starkt urlakade.

Rännor

I schakt 275 påträffades två rännor (299 och 333) som framträdde som mörkgrå mot det ljusare sandmaterialet. Schaktet breddades för att avgränsa rännorna vilka visade sig vara bågformiga och böjda mot varandra. Ränna 299 var 4,9 meter lång och 0,6 meter bred. Ränna 333 var 2,4 meter lång och 0,7 meter bred. Tillsammans bildade de en cirkulär form med en diameter på cirka tre meter. I schakt 380 påträffades en ränna 399 med mörkgrå sandfyllning.

Figur 3. Rännorna 299 och 333 med härdrest 354 till vänster i schaktets breddning. Mot N. Foto Mats Nilsson. (Fotonr. 2017-32-6).

Stolphål

I schakt 275 hittades ett stolphål (367), cirka 0,2 meter i diameter som var placerat centralt mellan de två rännorna 299 och 333. Ytterligare ett stolphål (411) påträffades i schakt 380, cirka 2 meter norr om ränna 399, med en diameter av 0,4 meter. Stolphålen framträdde som mörkgrå och urlakade i det omgivande markmaterialet.

Grop

En grop (454) med en diameter på 2,3 meter påträffades i schakt 428. Gropen var svagt markerad som ett mörkare grått område i den omgivande ljusgrå sanden.

Härdar

Vid breddningen av schakt 275 hittades en härdrest (354) med en diameter på 1 meter direkt väster om ränna 299. I schakt 534 påträffades två starkt urlakade härdar (553 och 543), med en diameter på cirka 0,4 meter. De var placerade 10 meter respektive 15 meter öster om de två rännorna 299 och 333. Tre härdar var svagt markerade i form av mörkgrå sand med enstaka kolbitar. Endast en härd (441) framträdde med tydlighet. Den var placerad i schakt 428 och hade en diameter på 1,4 meter. Härden innehöll skörbränd sten och rikligt med kol.

Figur 4. Härd 441. Mot V. Foto: Mats Nilsson. (Fotonr: 2017-32-10).

Lager

I schakt 380 påträffades ett humöst lager (384). I schakt 469 hittades två rännliknande humösa lager (476 och 486) med innehåll av bark och växtmaterial. Också i schakt 509 påträffades ett rännliknande humöst lager (513).

TOLKNINGSFÖRSLAG

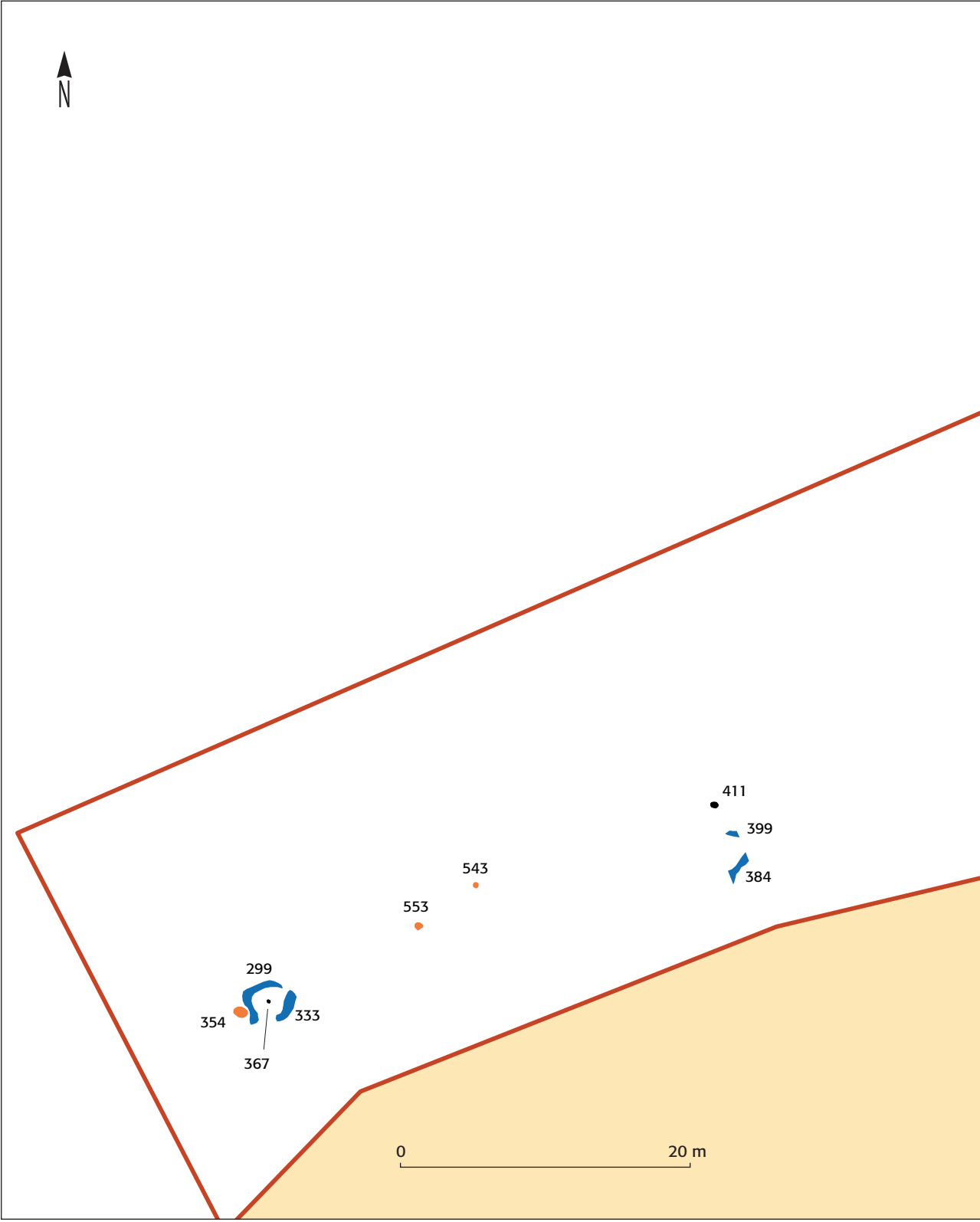
Utredningsområdets västra del ligger på en nivå av 150 meter och den östra delen på 145 meter höjd över havet. Det befinner sig direkt norr om sjön Unnen vars vattenyta idag är 144 meter över havet. Undersökningar av sjön Bolmen, cirka fyra kilometer öster om Unnen visar att Bolmen genom landhöjning har tippat söderut, troligtvis vid en tid ungefär 5350 +/- 200 f Kr. Innan dess hade Bolmen ett vattenstånd cirka 150 meter över havet. Efter sjötippningen verkar Bolmen fått en vattennivå på cirka 144 meter +/- 1 meter och in historisk tid, före sjösänkning i mitten av 1800-talet var vattennivån ungefär 143 meter över havet. (Persson 2016:33f). Unnen förefaller idag ligga cirka två meter högre än vad Bolmen gör, men i ett förhistoriskt perspektiv bör Unnen ingått i det forna sjösystemet Storbolmen, med vattennivå på 150 meter över havet. Unnen bör också ha blivit påverkad på ett likartat sätt av landhöjningen. I utredningsområdet hittades fyra humösa rännliknande lager. I schakt 380 påträffades lager 384 på 146,2 meters höjd. I schakt 469 fanns lager 486 på cirka 145,3 meters höjd samt lager 513 på 145,6 meters höjd i schakt 509. Dessa lager tolkas som möjliga strandlinjer som uppstått efter regressionen 5350 +/- 200 f Kr. I schakt 275 påträffades två rännor med mer minerogen karaktär vilka med stor sannolikhet kan tolkas som delar av en hyddlämning. Väster om rännorna hittades också en rest av en urlakad härd och som stärker teorin om en hyddlämning. Figur 5 visar en schematisk bild av Unnens tänkta strandlinje längs lager 384 på 146,2 meter över havet. På denna nivå befinner sig de österut lägre liggande anläggningarna, (härd 441 och grop 454), under vattennivån. I figur 6 motsvarar vattennivån 145,6 meter över havet, en höjd jämförbar med lager 513. Alla anläggningar påträffade i utredningen befinner sig då på land. De arkeologiska lämningarna bör därför tolkas som tillkomna efter landhöjningen och sjötippningen. Möjligen kan två tidsfaser tydas för anläggningarnas tillkomst. De två rännorna som bildar hyddlämningen, 299 och 333, härden 354 och de två mindre härdresterna 543 samt 553, kan vara samtida och tillhöra en tidsfas när ett högre vattenstånd rådde. Härd 441 som var tydligare markerad och grop 454 kan ha tillkommit vid ett senare tillfälle då vattennivån sjunkit ytterligare.

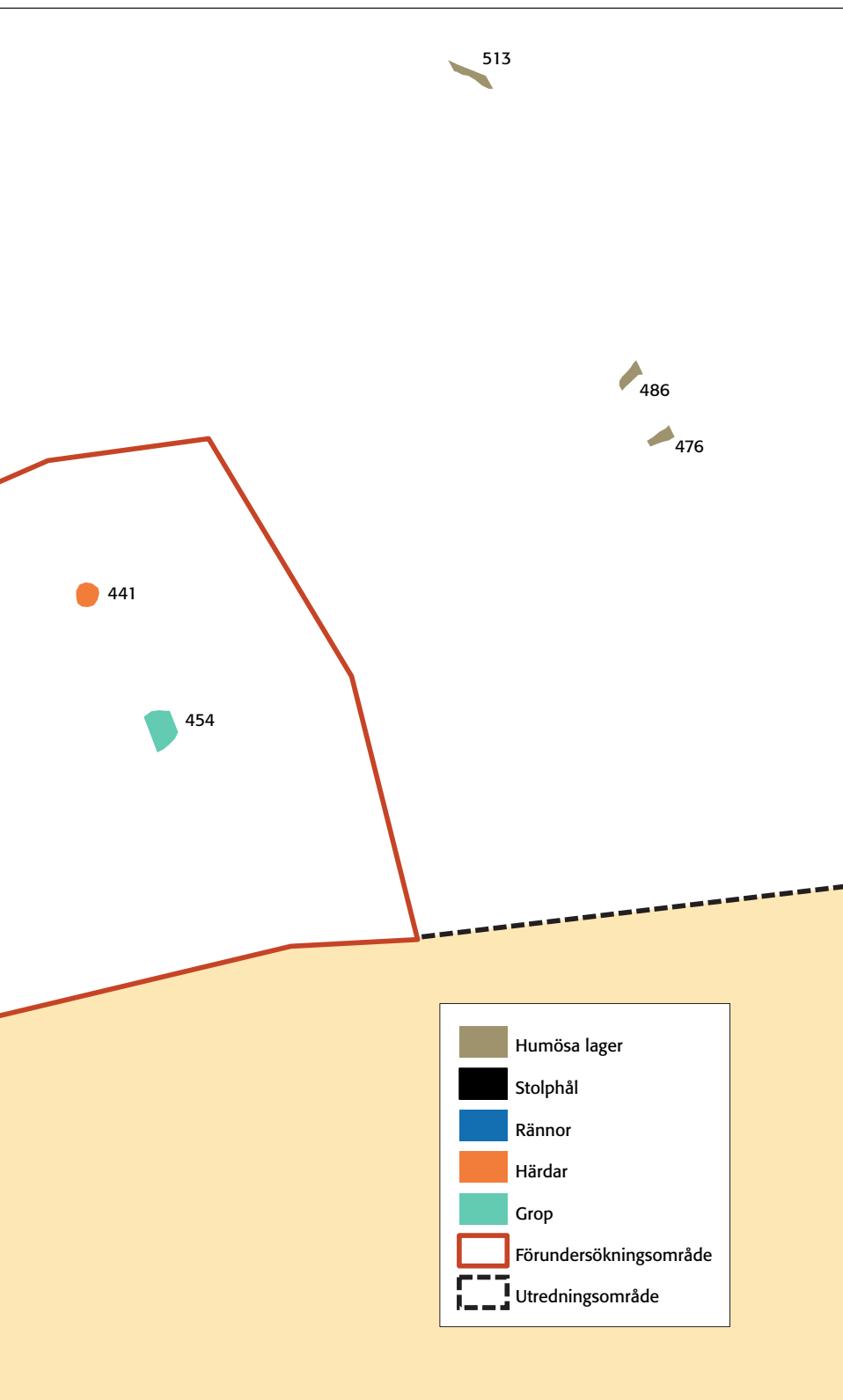

Figur 5. Utredningsområdet med Unnens vattennivå på cirka 146,2 meter över havet. Skala 1:1500.

Figur 6. Utredningsområdet med Unnens vattennivå på cirka 145,6 meter över havet. Skala 1:1500.

Figur 7. Det föreslagna förundersökningsområdet samt de arkeologiska anläggningarna markerade. Skala 1:400.

ÅTGÄRDSFÖRSLAG

Kulturmiljö Halland förordar en arkeologisk förundersökning på ett mindre område av cirka 2400 kvadratmeter inom fastigheten Södra Unnaryd 1:49. Förundersökningen skall ha som målsättning att klargöra om det finns ytterligare boplatslämningar intill den i utredningen påträffade hyddlämningen. Genom provtagning för datering- och makrofossilanalys kommer också en förundersökning att ge värdefull och viktig information om en i inlandet ovanlig fornlämningstyp. Då inga arkeologiska anläggningar påträffats på fastighet 1:238 förordas ej heller några ytterligare insatser på denna fastighet.

SCHAKTBESKRIVNING

Schakt 200 längd 93 m, 151,5 m². Matjord 0,3 meter. Underliggande markmaterial av brun sand, ställvis med finare sand och humösa mörkgrå fläckar. I schaktet påträffades två troliga stendiken, TD215 och TD219. Foto: 2017-32-3 mot norr.

Schakt 231 längd 75 m, 122 m². Matjord 0,3-0,4 meter. Söderut 0,5 meter matjord beroende på fyllnadsmassor från beredning av Strandstigen som löper längs sjön Unnens norra kant. Underliggande markmaterial växelsvis ljusgrå sand, rostjord och humösa lagerfläckar. Centralt i schaktet spår av en igenfylld brunn i form av en humös svacka. Brunnen igenfylld cirka år 1955 då samhället fick kommunalt vatten och avlopp.

Schakt 241 längd 1,6 m 6,6 m². Djupschakt till 1,6 meters djup inom schakt 231. Matjord 0,4 meter därunder ljusgrå sand 0,6 meter följt av 0,6 meter varvig glacial sand skiftande mellan ljusbrun och grå färg. Schaktet avslutat på 1,6 meters djup.

Schakt 275 längd 76,6 m, 129,6 m². Matjord 0,3 meter. Underliggande markmaterial, grå sand med omväxlande rostjordsinslag. I schaktet södra del påträffades två rännor 299, 333 och ett stolphål 367 samt en härdrest 354. Schaktet utökades i detta område åt väst för att avgränsa anläggningarna. Foto: 2017-32-4 mot söder.

Schakt 380 längd 27,5 m, 43,4 m². Matjord 0,3 meter. Underliggande markmaterial grå till ljusgrå sand med rostjordsinslag. I schaktet påträffades ett stolphål 411, en ränna 399 och ett humöst lager 384. Cirka sju meter norr om anläggningarna framträdde mörkgrå humösa spår av trädrötter i schaktets underliggande sand. Foto: 2017-32-7 mot norr.

Schakt 422 längd 31 m, 48,7 m². Matjord 0,3 meter. Underliggande markmaterial grå till ljusgrå sand med humösa mörkgrå fläckar och inslag av rostjord.

Schakt 428 längd 36,7 m, 63,3 m². Matjord 0,3 meter. Underliggande markmaterial grå

till ljusgrå sand med humösa mörkgrå fläckar och inslag av rostjord. I schaktet påträffades en härd 441 och en svagt framträdande grop 454, bestående av mörkgrå sand. Foto: 2017-32-9 mot norr och 2017-32-10 mot väst.

Schakt 465 längd 11,8 m, 18,1 m². Matjord 0,3 meter. Underliggande markmaterial grå sand med visst inslag av grå humösa spår av trädrötter och rostjord.

Schakt 469 längd 25,5 m, 40,6 m². Matjord 0,3 meter. Underliggande markmaterial i söder fuktig grå siltig sand. I norr ett torrare område med gråvit sand och två humösa rännliknande lager 476 och 486 som tolkas som rester av sjöns forna strandlinje. Foto: 2017-32-11.

Schakt 509 längd 22 m, 33 m². Matjord 0,3 meter. Underliggande markmaterial i den södra delen brun sand. I den norra delen ljusgrå sand motsvarande det i schakt 469 samt med ett humöst rännliknande lager 513.

Schakt 524 längd 17,82 m, 25,9 m². Matjord 0,2 till 0,3 meter. Underliggande markmaterial grå fuktig sand med rostjordsinslag och grundvattenuppträngning. Foto: 2017-32-12 mot söder.

Schakt 528 längd 30,5 m, 48,6 m². Matjord 0,4 meter i söder, 0,3 meter i norr. Underliggande markmaterial i söder grå sand med humösa lagerlinser. Den norra delen av schaktet bestod av ljusbrun sand och rostjordsinslag. Foto: 2017-32-13 mot norr.

Schakt 534 längd 19,7 m, 29,6 m². Matjord 0,4 meter. Underliggande markmaterial grå sand motsvarande som i schakt 275. I schaktet påträffades två härdrester A543 och A553. Foto: 2017-32-14 mot väst.

Schakt 562 längd 8,7 m, 12,2 m². Matjord 0,3 meter. Underliggande markmaterial grå sand.

Referenser

Persson Carl (2016). *Sjön Bolmens förändrade vattennivåer-En arkeologisk diskussion om landskapsutveckling under perioden 5300 – 2000 f. Kr.* Kronobergs, Hallands och Jönköpings län Småland. Smålands museums rapport 2016:15.

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens beslutsnummer: 431-6127-16.

Eget diarienummer: 2016-326.

Uppdragsgivare: Fastighetsägarna Margaretha Simonsson, Solweig Ohrgren och Anette Palmqvist.

Utförandetid: 2017-04-04 till 2017-04-05.

Personal: Mats Nilsson (grävningsledare och mätansvarig) och Klas Henriksson, Br Henrikssons maskintjänst.

Koordinatsystem: Sweref 99 TM.

Höjdsystem: RH 2000.

Läge: Småland, Södra Unnaryds socken, Södra Unnaryd 1:49 och 1:238. Koordinater X 6312821,60, Y 410340,62.

Undersökt: 476 löpmeter motsvarande 767 kvadratmeter frilagd yta.

Dokumentation: Schakt och anläggningar mättes in med GPS. Digital information finns tillgänglig i Intrasisprojektnummer SödraUnnaryd2016326U. Digitala fotografier har fotonummer 2017-32-(1-16).

Fynd: -

Prover: -

Datering: -

KULTURMILJÖ
HALLAND

Postadress: Bastionsgatan 3 | 302 43 Halmstad | Tel: 035-19 26 00
E-post: kansli@kulturmiljohalland.se | Hemsida: www.kulturmiljohalland.se